แนวคิดการจัดการการท่องเที่ยว (วัด) ในพระพุทธศาสนา: หลักการ และวิถีปฏิบัติ

A CONCEPT OF BUDDHIST TOURISM MANAGEMENT: PRINCIPLES AND PRACTICES

มัลลิกา ภูมะธน*
ดิเรก ด้วงลอย**
พระระพิน พุทธิสาโร***

บทคัดย่อ

บทความนี้มีเป้าหมายเพื่อศึกษาแนวคิดในการจัดการท่องเที่ยวตามแนวพุทธเพื่อสะท้อนออกมาทั้งในส่วนหลักการ แนวคิด และวิธีการปฏิบัติต่อวัด/ศาสนสถานในพระพุทธศาสนา การศึกษาใช้การศึกษาจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งการสังเกตถึงพฤติกรรมและปรากฏการณ์ทางสังคม วิเคราะห์และสังเคราะห์ออกมาเป็นแนวคิดและวิธีการปฏิบัติที่เหมาะสม ผลการศึกษาพบว่า การจัดการท่องเที่ยวมีส่วนสำคัญต่อการพัฒนาทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์อย่างสูงสุด ทั้งการจัดการนั้นยังส่งผลให้เกิดการสร้างรายได้ให้กับสังคมและประเทศชาติ จากอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวในองค์รวม การจัดการทรัพยากรท่องเที่ยว (วัด) ในพระพุทธศาสนา และศาสนสถานที่เนื่องด้วยพระพุทธศาสนา มีแนวโน้มการใช้ทรัพยากรเป็นปัจจัยหลักเพิ่มมากขึ้นในการเข้าไปจัดการท่องเที่ยว เหตุนั้นในการจัดการจึงต้องคำนึงถึงความเป็นพระพุทธศาสนาในองค์รวม ทั้งในส่วนแนวคิด หลักการ และแนวปฏิบัติที่ถูกต้อง โดยการจัดการท่องเที่ยวนั้นต้องเข้าไปสนับสนุนให้เกิดการรักษาหลักการ ให้เกิดการเรียนรู้ ในศาสนาวางตน ปฏิบัติตัวได้ถูกต้อง ทั้งเข้าใจวิถีแห่งศาสนา จนสามารถปฏิบัติตนตามหลักศาสนาต่อสถานที่อันเป็นที่ท่องเที่ยวนั้นได้ เพื่อก่อให้เกิดผลทั้งคุณภาพ (พอดี) ดุลภาพ (พอเพียง) และประสิทธิภาพ (พอควร) ต่อหลักการที่ถูกต้อง โดยมีเป้าหมายหลักเป็นประโยชน์เพื่อส่วนรวม และส่งเสริมให้เกิดคุณภาพชีวิตตามแนวพุทธศาสนา ด้วยวิธีการเหล่านี้จึงจะได้ชื่อว่าเป็น การจัดการท่องเที่ยวตามแนวพุทธอย่างแท้จริง

คำสำคัญ: การจัดการท่องเที่ยว, ทรัพยากรการท่องเที่ยว, พระพุทธศาสนา

---

*คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์

** มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์

***ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ABSTRACT

The purpose of this article is to study the concept of Buddhist tourism management reflecting principles, concepts, and practices toward Buddhist places in Buddhism. Buddhist document and related research were used for analysis and synthesis including the observation of behavior and social phenomenon in order to present appropriate concepts and practices.

The Results of Studies found that Tourism management is very important toward the development of tourist resource existence for the highest utilization. Most income from society and country came from holistic tourism industry. According to trend of Buddhist tourism management, the increasing utilization of resource will be the main factor of tourism management. Therefore, holistic Buddhism is needed to consider for the management in correct concepts, principles and practices. Tourism management should encourage people to preserve the principle, to learn and know about religions, to behave in the correct practice, and to understand religious way. As the result, they will be able to adjust and practice themselves following religious principle within the visit place in order to emerge quality, balance and efficiency of the right principle. The main purpose is to employ the public utilization and to encourage the quality of life in Buddhist way which will show how to manage truly Buddhist tourism management.

Keywords: Tourist Management, Travel Resources, Buddhism

บทนำ

องค์การการท่องเที่ยวโลกรายงานว่า ในปี 2556 มีนักท่องเที่ยวที่เดินทางระหว่างประเทศทั่วโลก จำนวน 1,087 ล้านคน เพิ่มขึ้นจาก 1,035 ล้านคน ในปี 2555 ร้อยละ 5 โดยนักท่องเที่ยวจากประเทศจีนจะขยายตัวมากที่สุด และส่งผลต่อการฟื้นตัวของการท่องเที่ยวโลก และจากปี 2548 เป็นต้นมา ภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก มีอัตราการขยายตัวของจำนวนนักท่องเที่ยวสูงที่สุดถึงร้อยละ 6.2 ทั้งนี้ UNWTO คาดการณ์ว่า ในปีค.ศ. 2030 จำนวนนักท่องเที่ยวทั่วโลกจะเพิ่มเป็น 1,800 ล้านคน ด้วยอัตราการขยายตัวเฉลี่ยร้อยละ 3.3 ต่อปีและคาดการณ์ว่า ในปี ค.ศ. 2015 เป็นต้นไป (กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, 2558) ตลาดเกิดใหม่หรือกลุ่มประเทศกำลังพัฒนาจะเป็นกลุ่มประเทศที่มีจำนวนนักท่องเที่ยวขยายตัวในอัตราที่สูงกว่าตลาดประเทศที่พัฒนาแล้ว โดยภูมิภาคเอเชียและแปซิฟิกจะเป็นภูมิภาค ที่มีอัตราการขยายตัวสูงที่สุด ในส่วนการท่องเที่ยวไทยมีการขยายตัวมาอย่างต่อเนื่องทั้งจำนวนและรายได้จากการท่องเที่ยว ในระยะ 5 ปีที่ผ่านมา นักท่องเที่ยวเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องจาก 14.0 ล้านคน ในปี 2552 เป็น 24.8 ล้านคน ในปี 2557 โดยเพิ่มสูงสุดในปี 2556 มีจำนวนนักท่องเที่ยวมากถึง 26.5 ล้านคน และสูงสุดเป็นลำดับที่ 7

ของโลก แต่ลดลงในปี 2557 เนื่องจากประสบกับวิกฤตทางการเมืองและวิกฤตเศรษฐกิจในกลุ่มประเทศยุโรป โดยตลาดหลัก ยังคงเป็น 10 ตลาด ที่มีส่วนแบ่งการตลาดรวมกันมากกว่าร้อยละ 60 ได้แก่ จีน อินเดีย สหราชอาณาจักร มาเลเซีย ออสเตรเลีย สหรัฐอเมริกา ญี่ปุ่น เยอรมนีเกาหลีใต้ และฝรั่งเศส สำหรับในปี 2558 คาดการณ์ว่าจะมีจำนวนนักท่องเที่ยว 28.5–29.0 ล้านคน ส่วนรายได้และค่าใช้จ่ายของนักท่องเที่ยวมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น ตามจำนวนนักท่องเที่ยว โดยในปี 2556 มีรายได้ 1.20 ล้านล้านบาท สูงสุดเป็นอันดับ 10 ของโลก และลดลง เหลือ 1.17 ล้านล้านบาท ในปี 2557 โดยมีอัตราการขยายตัวเฉลี่ยร้อยละ 26.35 ต่อปีและคาดว่าในปี 2558 จะมีรายได้ 1.40 ล้านล้านบาท ซึ่งสอดคล้องกับค่าใช้จ่ายเฉลี่ยต่อครั้งของนักท่องเที่ยว ซึ่งมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น อย่างต่อเนื่อง จากค่าใช้จ่าย 36,061 บาท/คน/ครั้ง ในปี 2552 เพิ่มเป็น 47,272 บาท/คน/ครั้ง ในปี 2557 อย่างไรก็ดีระยะเวลาพำนักของนักท่องเที่ยวมีอัตราการขยายตัวค่อนข้างน้อย เนื่องจากการเพิ่มขึ้นของ นักท่องเที่ยวในระยะใกล้โดยในปี 2549 นักท่องเที่ยวมีจำนวนวันพักเฉลี่ย 8.62 วัน/ครั้ง เพิ่มเป็น 9.85 วัน/ครั้ง ในปี 2556 หรือเพิ่มขึ้นเฉลี่ยปีละ 0.1 วัน ซึ่งนับเป็นข้อจำกัดประการหนึ่งในการเพิ่มรายได้ให้กับอุตสาหกรรม การท่องเที่ยวไทย คาดการณ์ว่าประเทศไทยในอีก 15 ปีข้างหน้า จะมีจำนวนนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติ 67 ล้านคน (กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, 2558,น.9) โดยแนวโน้มนักท่องเที่ยวระหว่างประเทศของไทยในอีก 15 ปีข้างหน้า คาดว่าจะขยายตัวอย่างต่อเนื่อง จากข้อมูลในปี 2557 มีจำนวนนักท่องเที่ยว 24.7 ล้านคน จะเพิ่มขึ้นอย่าง รวดเร็วเป็น 45 ล้านคน ในปี 2563 และเพิ่มเป็น 67 ล้านคน ในปี 2573 ทั้งนี้การคาดการณ์ดังกล่าวเป็นไป (กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, 2558) ตามแนวโน้มที่ควรจะเป็น และภายใต้สมมติฐานว่าสถานการณ์การท่องเที่ยวไทยอยู่ในภาวะปกติ หากไม่มีเหตุการณ์หรือวิกฤตการณ์ใดๆ กลุ่มตลาดหลักยังจะเป็นกลุ่มเดิม แต่นักท่องเที่ยวจีนจะมีสัดส่วนเพิ่มมากขึ้น แต่โดยสภาพข้อเท็จจริงแล้ว สถานการณ์เศรษฐกิจ ภัยธรรมชาติขนาดใหญ่ โรคระบาดร้ายแรงและความขัดแย้งทางการเมืองทั้งภายในประเทศและระหว่างประเทศ ยังคงเป็นปัจจัยหลักที่จะส่งผลกระทบ ต่อแนวโน้มจำนวนนักท่องเที่ยวดังกล่าว

จากการขับเคลื่อนการท่องเที่ยวโดยรัฐมีการวางแผนยุทธศาสตร์การจัดการท่องเที่ยว พ.ศ.2558-2560 และยุทธศาสตร์ 2560-2564 ซึ่งเป็นแนวทางที่จะเข้าไปกระตุ้น ส่งเสริมออกแบบการท่องเที่ยวในองค์รวม จึงเกิดคำถามต่อไปว่าองค์กรทางพระพุทธศาสนา วัด ศาสนาสถาน จะมีแนวทาง หรือกลไกอย่างไรต่อการออกแบบการท่องเที่ยวนั้น ที่ต้องสอดคล้องกับหลักการข้อเท็จจริงทางศาสนา ที่จะต้องได้ทั้งประโยชน์ในเชิงมูลค่า แต่ก็ต้องรักษาหลักการ อุดมคติ การพัฒนาเจคติ คำสอนทางพระพุทธศาสนาอันเป็นประโยชน์ในเชิงคุณค่าไว้ด้วย จากกรณีที่ยกมาจะยังเป็นคำถามที่จะต้องแสวงหาคำตอบจากหน่วยทางศาสนาร่วมกับกลไกเหล่านั้นต่อไป

การจัดการท่องเที่ยวโดยใช้ทรัพยากรของพระพุทธศาสนา

จากงานวิจัยพบว่า หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง อาทิ กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา ได้ส่งเสริมและกำหนดยุทธศาสตร์ให้มีการออกแบบการท่องเที่ยว โดยใช้ทรัพยากรทางศาสนา อาทิ

วัด โบราณสถาน หรือศาสนสถาน โดยมีเป้าหมายเพื่อการจัดการท่องเที่ยวตามวิถีทางศาสนา ดังปรากฏในรายงานการวิจัยหลายฉบับ อาทิผลการวิจัยของนัฐพร เกิดกลาง, ชมพูนุท โกสลากร เพิ่มพูนวิวัฒน์, พิสมัย จารุจิตติพันธ์, 2553 ในเรื่อง “พฤติกรรมการท่องเที่ยวในกรุงเทพมหานครของผู้เยี่ยมเยือนชาวไทย” ให้ข้อมูลว่าวัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ชาวไทย และต่างชาตินิยมเป็นอันดับต้นๆ โดยเฉพาะวัดที่เป็นแหล่งโบราณสถานสำคัญ เช่น การเที่ยวกลุ่มเจดีย์พระธาตุต่างๆ โดยผูกโยงกับวันเดือนปีเกิด การปฏิบัติธรรม และการท่องเที่ยวแหล่งศาสนาสถานสำคัญในประเทศไทย โดยการท่องเที่ยวในลักษณะทัวร์วัด ชมวัง แหล่งโบราณสถานจัดอยู่ในกลุ่มการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (Cultural Tourism) การท่องเที่ยวเชิงพุทธ (Buddhist Tourism) การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม (Cultural Management) การจัดการพุทธศิลป์ (Buddhist Arts Management) การเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนา/วัฒนธรรมไทย (Learning on Buddhism/Thai Cultural) เป็นต้น โดยในบทความนี้สามารถจำแนกลักษณะการท่องเที่ยวที่ใช้วัด ศาสนาสถาน และวัตถุทางพระพุทธศาสนาเป็นส่วนหลักในการจัดการท่องเที่ยว ซึ่งจำแนกได้ คือ

1) พระพุทธรูป หมายถึง วัดที่มีแหล่งท่องเที่ยวเป็นตัววัดเอง โดยมีวัตถุสถานเป็นที่เคารพสักการะเป็นพระพุทธรูปสำคัญในประวัติศาสตร์ เช่น พระพุทธชินราช พระพุทธสิหิงห์ พระพุทธโสธร พระพุทธรูปวัดไร่ขิง พระพุทธรูปหลวงพ่อโต วัดบางพลีใหญ่ พระพุทธรูปหลวงพ่อวัดบ้านแหลม เป็นต้น ดังปรากฏแนวคิดดังกล่าวในงานของพระมหาบุญพิเชษฐ์ จันทร์เมือง (2553) “....วัดทรัพยากร ทางวัฒนธรรมในพระอารามหลวงชั้นเอก ทุกวัดมีศักยภาพโดดเด่น ซึ่งทางภาครัฐพร้อมให้การสนับสนุน ภาคเอกชนมีความสนใจร่วมมือในการจัดการท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวยังปลาบปลื้มในความงดงามของพระอาราม...” ในงานวิจัย Vimalin Virojtrairatt,(2010) เรื่อง Community Pre-Empowering for Tourism: Sustainable Tourism Management Guideline Amphoe Mae Chaem, Chiang Mai, Thailand” ที่ทำวิจัยเกี่ยวกับ การสร้างประสิทธิภาพการท่องเที่ยวในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ โดยในงานวิจัยก็ให้ความสำคัญกับทุนทางวัฒนธรรม จากวัด ศาสนสถาน วัตถุทางศาสนา โดยเฉพาะพระพุทธรูปเป็นหลัก นอกเหนือจากธรรมชาติและสิ่งที่มีอยู่ในธรรมชาติ

2) เจดีย์/พระธาตุ หมายถึง ศาสนสถาน อันเนื่องด้วยวัดในพระพุทธศาสนา หมายถึงเจดีย์สำคัญ ที่เนื่องด้วยวัดในพระพุทธศาสนา เช่น พระธาตุ รอยพระบาท อันสำคัญต่อความเชื่อทางศาสนาในแต่ละชุมชน การใช้ศาสนสถานอันเนื่องด้วยวัด ไปสู่การออกแบบและการจัดการท่องเที่ยว เช่น ภาคเหนือจะมีพระธาตุสำคัญ ๆ เนื่องด้วยความเชื่อทางพระพุทธศาสนาและเป็นที่รู้จักของคนในสังคมไทยโดยรวม อาทิ พระธาตุดอยสุเทพ อนุสาวรีย์ครูบาศรีวิชัย (อาทิตย์ แซ่ย่าง และจักรี เตจ๊ะวารี, 2553) พระธาตุหริภุญชัย จังหวัดลำพูน พระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง เป็นต้น ทางภาคอีสาน อาทิ พระธาตุพนมวรมหาวิหาร วัดธาตุเรณู วัดธาตุศรีคูณ จังหวัดนครพนม (เพ็ญประภา เพชรบูรณิน, ศศิธร ป้องเรือ, 2557) พระธาตุขามแก่น จังหวัดขอนแก่น (พระครูเจติยภูมิพิทักษ์, 2555) พระธาตุนาดูน จังหวัดมหาสารคาม (พระครูสารกิจประยุต, 2556) เป็นต้น ภาคกลางก็มีพระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม ภาคใต้ก็มีพระบรมธาตุไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี พระบรมธาตุ จังหวัดนครศรีธรรมราช พระธาตุฉวี เป็นต้น พระธาตุที่มีอยู่จำนวนมากในประเทศไทยล้วน

เนื่องเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาส่วนหนึ่งถูกออกแบบ เพื่อการท่องเที่ยว ทั้งการไหว้ นมัสการ ที่จะให้เกิดความสวัสดีกับชีวิตและการดำเนินชีวิต หรือกรณีการระลึกถึงเพื่อคุณธรรมภายในต่อการปฏิบัติตนเป็นชาวพุทธที่ดี เป็นต้น

3) สำนักปฏิบัติธรรม หมายถึงสถานที่ปฏิบัติธรรมที่เป็นทั้งที่ท่องเที่ยวและการศึกษาปฏิบัติธรรม โดยปรากฏในงานวิจัยของพระมหาสุทิตย์ อาภากโร และคณะ (2553) โดยผลการศึกษากระบวนการสื่อสารคุณค่าและการพัฒนาจิตใจแก่นักท่องเที่ยว พบว่า วัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวมีกระบวนการสื่อสารคุณค่าและการพัฒนาจิตใจแก่นักท่องเที่ยวตามหลักการทางพระพุทธศาสนา โดยมีการสื่อสารและการพัฒนาจิตใจที่อาศัยหลักการทางพระพุทธศาสนา เช่น การให้ไหว้พระสวดมนต์ การฝึกสมาธิ การเจริญปัญญา และการจัดกิจกรรมเชิงประเพณีเป็นต้น โดยใช้สื่อที่สำคัญ คือ สื่อบุคคล สื่อธรรมชาติ สื่อประเพณีและกิจกรรมและ สื่อมวลชน

สำนักปฏิบัติธรรมจำนวนมากถูกนำเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยวเชิงทดลองที่กำหนดให้เกิดการเรียนรู้สำหรับกลุ่มที่สนใจ หรือคนที่สนใจการท่องเที่ยวเชิงปฏิบัติธรรม หรือเรียนรู้พระพุทธศาสนาในแบบกิจกรรมร่วม เช่น สำนักปฏิบัติธรรมแดนมหามงคล (เกาะมหามงคล) จังหวัดกาญจนบุรี ศูนย์วิปัสสนาไร่เชิญตะวัน (ว.วชิรเมธี) จังหวัดเชียงราย สวนโมกขพาลาราม (พุทธทาสภิกขุ) จังหวัดสุราษฎร์ธานี ยังไม่นับสำนักปฏิบัติธรรมของสายวัดป่าอื่น ๆ เช่น วัดป่าบ้านตาด ของหลวงปู่บัว ญาณสัมปันโน จังหวัดอุดรธานี วัดหนองป่าพง จังหวัดอุบลราชธานี ของหลวงปู่ชา สุภทโท เป็นต้น โดยมีกลุ่มศาสนิกเฉพาะของตนเอง ย้อนกลับไปกลับมาแบบกลุ่มปฏิบัติธรรม โดยใช้ฐานของการปฏิบัติธรรมเป็นแนวทางในการปฏิบัติและเข้าไปเรียนรู้พระพุทธศาสนาในแบบที่ตนสนใจ

4) พิธีกรรม/ประเพณีทางศาสนา หมายถึง กิจกรรมที่เนื่องด้วยพิธีกรรมจากวัดในพระพุทธศาสนา เช่น การทอดกฐิน ผ้าป่า การหล่อพระ การพุทธาภิเษก หรือการถือศีลกินเจ การไหว้ครูบาอาจารย์ งานวันเกิดครูบาอาจารย์ หรือวันครบรอบ วันเกิด มรณภาพ ของเกจิคณาจารย์ ภาพลักษณ์เหล่านี้ปรากฏอยู่ในส่วนของการท่องเที่ยวเชิงแสวงบุญ ดังปรากฏในงานของวงศ์ธีรา สุวรรณิน และคณะ (2557) ให้ข้อมูลหลักฐานไว้ว่า “....วัดส่วนใหญ่มีภูมิทัศน์ที่สวยงามและมีพื้นที่โล่งกว้าง ส่วนทรัพยากรด้านประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและประเพณี พบว่าวัด ส่วนใหญ่มีโบสถ์และพระพุทธรูปที่สำคัญ ชุมชนจะจัดประเพณีร่วมกับวัด เช่น ตักบาตร ทำทานและเวียนเทียนในวันสำคัญทางศาสนา พร้อมทั้งการรณรงค์ให้ประชาชนรักษาศีล ฟังเทศน์ ฟังธรรมในวันพระและวันสำคัญทางศาสนา สำหรับวัดที่มีนักท่องเที่ยวทางวัดจะจัดมัคคุเทศก์หรือบุคลากรพาท่องเที่ยวหรือทัศนะศึกษา...”

5) เกจิคณาจารย์ หมายถึง คณาจารย์ที่ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบจนมีลูกศิษย์และเครือข่ายจำนวนมาก มีการเข้าไปร่วมกิจกรรม บุญพิธี หรือเนื่องด้วยเกจิคณาจารย์เหล่านั้น ในรูปของเครือข่ายที่เกาะเกี่ยวเนื่องซึ่งกันและกันในบรรดาเกจิคณาจารย์เหล่านั้นผ่านวัดศิษย์ วัดอาจารย์ เป็นต้น

ในงานวิจัยของพระมหาบุญพิเชษฐ์ จันทร์เมือง (2553) ซึ่งสะท้อนทัศนะว่าในการจัดการท่องเที่ยว “วัด” ทุกวัดมีทรัพยากรการท่องเที่ยวที่ “พร้อม” แต่สิ่งที่สำคัญในรูปแบบการจัดการท่องเที่ยว “รัฐ-เอกชน” ควรมีส่วนสนับสนุนการท่องเที่ยว โดยการเข้าไปสนับสนุนจัดการบริหาร และดำเนินการให้เกิด “มาตรฐานสากล” โดยเป็นส่วนสนับสนุนการจัดการท่องเที่ยวที่สัมพันธ์กับการ “อนุรักษ์-รักษา-สืบทอด” ทั้งในส่วน ศาสนสถาน หลักการ และเจตนารมณ์ทางศาสนา หรือข้อมูลจากงานวิจัยของจุฑาภรณ์ หินซุย สถาพร มงคลศรีสวัสดิ์ (2557) ให้ผลสรุปจากการศึกษาว่า “....การท่องเที่ยวเชิงพุทธ ควรสร้างเครือข่ายระหว่างหน่วยงานภาครัฐ บ้าน วัด โรงเรียน เพื่อส่งเสริมกิจกรรมในทุกวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ระดมทรัพยากร ทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วมในการส่งเสริมกิจกรรมด้านการท่องเที่ยวในองค์รวม..." หรือในงานของพระมหาสุทิตย์ อาภากโร (อบอุ่น)เรื่อง “รูปแบบและเครือข่ายการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในประเทศไทย” ที่สังเคราะห์ผลการศึกษาเป็น “เรียนรู้-ปฏิบัติ-สร้างเครือข่าย” จากผลมิติของการท่องเที่ยวเชิงศาสนา ซึ่งผลการศึกษากระบวนการเสริมสร้างเครือข่ายการเรียนรู้พบว่าเครือข่ายการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นภายในวัดทั้ง 4 วัดนั้นเป็นการดำเนินกิจกรรมและการขยายเครือข่ายทางสังคมที่มาจากการเรียนรู้ภายในที่มีความมุ่งมั่นในการจะพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยว การอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมการศึกษา การพัฒนาสังคม และที่สำคัญ คือ การปฏิบัติธรรมและการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเพื่อให้เกิดความร่วมมือต่อกัน โดยมีการพัฒนาเครือข่ายในระดับต่างๆ เช่น มีการพัฒนาเครือข่าย การทำงานภายใต้แนวคิด อุดมการณ์ของตนเอง (วัด) ให้ชัดเจนเป็นประโยชน์ต่อการเรียนรู้ของฝ่ายต่างๆ มีการพัฒนาระบบข้อมูลข่าวสารที่เชื่อมโยงถึงกัน มีการพัฒนากิจกรรมร่วมกัน เช่น การปฏิบัติธรรมร่วมกัน มีการเชื่อมโยงกับเครือข่ายอื่นๆ เช่น เครือข่ายการท่องเที่ยวและการศึกษา ให้มีการเชื่อมประสานกิจกรรมการท่องเที่ยวร่วมกับวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียง เช่น วัดพระแก้ว วัดโพธิ์ วัดอรุณ ในกรุงเทพ เป็นต้น

รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวในมิติทางศาสนาอันสัมพันธ์กับการท่องเที่ยวตามแนวพุทธ

การท่องเที่ยวในประเทศไทยเกาะเกี่ยวอยู่กับศาสนาหรือพระพุทธศาสนา ซึ่งทำให้เกิดการหมุนเวียนของเงินรายได้ หรือการกระจายตัวของการท่องเที่ยว อันเกิดจากการจัดการท่องเที่ยว การรณรงค์ ขับเคลื่อนต่อการท่องเที่ยวในองค์รวม ซึ่งการจัดการท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับ วัดและสถานที่สำคัญทางศาสนา สามารถจำแนกได้ คือ

1) การท่องเที่ยวที่ใช้ทรัพยากรของวัดและศาสนาแบบเดิม หมายถึง การที่วัดเหล่านั้นมีความสำคัญในเชิงศาสนา วัฒนธรรม ประเพณี โดยตัวเอง และถูกออกแบบให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวโดยสัมพันธ์กับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ และความเป็นมาของชุมชนดั้งเดิม เช่น วัดพระแก้ว วัดโพธิ์ วัดอรุณ ในเกาะกรุงรัตนโกสินทร์ พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ เช่น วัดโสธรวราราม จังหวัดฉะเชิงเทรา หลวงพ่อโต วัดบางพลีใหญ่ใน จังหวัดสมุทรปราการ คือมีการจัดการท่องเที่ยวโดยใช้ทรัพยากรที่มีอยู่แล้ว เกาะเกี่ยวอยู่กับความเคารพศรัทธาที่มีอยู่แล้วเดิมมาเป็นวัตถุดิบในการจัดการท่องเที่ยว พร้อมดำเนินกิจกรรมในลักษณะของการเข้าไปส่งเสริมประชาสัมพันธ์และออกแบบให้เกิด

การอำนวยความสะดวกในการท่องเที่ยว เช่น ความรู้ในประวัติศาสตร์ การเดินทาง สถานที่อำนวยความสะดวกในรูปแบบต่างๆ เป็นต้น บนฐานของศาสนวัตถุ ศาสนสถานอันเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีอยู่แล้ว

2) การเข้าไปออกแบบวัด/ศาสนาให้เป็นกลไกร่วมของการท่องเที่ยว หมายถึง การเข้าไปจัดการระบบการท่องเที่ยวให้เกิดการความน่าสนใจ เรียนรู้ สู่การตัดสินใจท่องเที่ยว กรณีการประชาสัมพันธ์ไหว้พระ 9 วัด ล่องเรือ 9 วัด ทอดกฐิน หรือการไหว้พระธาตุ/ไหว้พระประจำปีเกิด การตัดลูกนิมิต ที่เกิดขึ้นในวัดที่อยู่ภายใต้การกำหนด เช่น จังหวัดเดียวกัน โซนเดียวกัน โดยมีกลไกในการเดินทางเข้าไปมีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวนั้น ดังในงานวิจัย ของพระมหาสุทิตย์ อาภากโร (2553) ให้ข้อมูลไว้ว่าวัด “....มีขีดความสามารถในการรองรับการท่องเที่ยวที่แตกต่างกันไปทั้งในด้านสิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรม เช่น การให้บริการข้อมูลข่าวสารของวัด การปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์ การจัดการสิ่งอำนวยความสะดวก นอกจากนี้วัดยังมีการจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ด้านพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมไทย โดยวัดที่นักท่องเที่ยวให้ ความสนใจเป็นจำนวนมากและใกล้กับแหล่งท่องเที่ยวหลักอย่างวัดพระแก้วจะมีขีดความสามารถ ในการรองรับการท่องเที่ยวในระดับสูง ได้แก่ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (วัดโพธิ์) วัดอรุณราชวรารามราชวรมหาวิหารและวัดเบญจมบพิตร ส่วนวัดที่ไม่ได้อยู่ในเส้นทาง การท่องเที่ยวหลักจะมีขีดความสามารถในด้าน ต่างๆ ค่อนข้างน้อย ได้แก่ วัดกัลยาณมิตร วัดไตรมิตร และวัดชนะสงครามเป็นต้น จากการสังเคราะห์ข้อมูลทั้งหมด พบว่ารูปแบบและแนวทางที่เหมาะสมในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมและการจัดการท่องเที่ยว มี 4 รูปแบบ ได้แก่ รูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัตถุธรรม รูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแนวพุทธ รูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวเพื่อพัฒนาความรู้ (นามธรรม/เรียนรู้) รูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา นอกจากนี้นักวิจัยได้สรุปเส้นทางที่เหมาะสมในการท่องเที่ยววัดในกรุงเทพ 3 เส้นทางด้วยกัน ได้แก่ เส้นทางสายแม่น้ำเจ้าพระยา (การท่องเที่ยวไหว้พระ ชมความงามของวัดที่ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา) เส้นทางสายมหานคร (การท่องเที่ยวไหว้พระ ชมความงามของวัดที่ตั้งอยู่บริเวณเขตกรุงเทพชั้นในที่มีความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์ของกรุงเทพมหานคร) เส้นทางสายวัฒนธรรมไทย-จีน (เส้นทางเชื่อมประสานวัด ชุมชนและวัฒนธรรม)....” จากข้อมูลสะท้อนออกมาคือมีการเข้าไปจัดการท่องเที่ยวเพื่อให้เกิดการขับเคลื่อนการท่องเที่ยว การรณรงค์การประชาสัมพันธ์ รวมไปถึงการส่งเสริมให้เกิดการท่องเที่ยวตามรูปแบบที่กำหนดจึงเกิดขึ้นภายใต้แผนและยุทธศาสตร์ของการท่องเที่ยว ผ่านการจัดการท่องเที่ยว ซึ่งปรากฏข้อมูลในงานวิจัยด้วยว่า “...เหตุผลหลักที่มาเที่ยวในวัด คือ ทำกิจกรรมทางศาสนา (ทำบุญ/บริจาคทาน/สวดมนต์ไหว้พระ/บูชาศาสนสถาน) ร้อยละ 26.3...” ซึ่งสูงที่สุดในการออกแบบสอบถามต่อผลการท่องเที่ยว

3) การจัดการท่องเที่ยวแบบวิถีจิตวิถีธรรม หมายถึง การท่องเที่ยวที่ส่งเสริมให้คนมีสุขภาวะที่ดี เช่น การไหว้พระ การปฏิบัติธรรม หรือการออกแบบให้เกิดการปฏิบัติธรรมในแนว “นิพพานชิมลอง” ดังกรณีการจัดการท่องเที่ยวในแต่ละภูมิภาค โดยมีส่วนหนึ่งส่งเสริมให้เกิดการไปปฏิบัติธรรมในสำนักปฏิบัติธรรมที่มีเชื่อเสียง ที่มีกลุ่มเป้าหมายเฉพาะ เช่น วัดหลวงพระธาตุศรี

จอมทอง จ.เชียงใหม่ โดยมีการจัดการท่องเที่ยวที่ออกแบบการท่องเที่ยวโดยผนวกการท่องเที่ยวในแบบวิถีธรรมชาติ วัฒนธรรม และสถานที่ท่องเที่ยวแล้ว การท่องเที่ยวแบบ “Clean Mind” เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวกำลังจะได้รับความนิยมอีกรูปแบบหนึ่ง ในงานของพระมหาสุทิตย์ อาภากโร (อบอุ่น),เรื่อง “รูปแบบและเครือข่ายการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในประเทศไทย” โดยมีผลการศึกษาพบว่า “....รูปแบบและกระบวนการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดมี 3 รูปแบบ ได้แก่ รูปแบบการเรียนรู้ด้วยการทัศนศึกษา (Learning By Seeing) ซึ่งเป็นรูปแบบการเรียนรู้ที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้นักท่องเที่ยวมีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักการทางพระพุทธศาสนาที่ถูกต้องโดยผ่านการศึกษาเรียนรู้จากสภาพแวดล้อม ที่สอดคล้องกับวิถีแห่งธรรมชาติและวิถีแห่งวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา รูปแบบการเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติ (Learning By Doing) มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้นักท่องเที่ยวสามารถฝึกปฏิบัติตนตามหลักการทางพระพุทธศาสนา เช่น การเจริญสมาธิภาวนา เพื่อให้เกิดความสงบของจิตใจและปัญญา รูปแบบการเรียนรู้ด้วยการสร้างเครือข่าย (Learning By Networking) ซึ่งเป็นรูปแบบของการท่องเที่ยวเพื่อสร้างประโยชน์ให้กับชุมชนและสังคม ผลการดำเนินการของวัดต่าง ๆ ที่ผ่านมาในรอบ 5-6 ปีนั้น พบว่ามีนักท่องเที่ยวผู้ที่สนใจมาปฏิบัติมากกว่า 10,000 คน และมากกว่า 75 ประเทศทั่วโลก....”

4) การผสมร่วมกับการท่องเที่ยวในวัตถุทางศาสนา หมายถึง ไม่ได้เป็นวัด เป็นบุคคล แต่หมายถึงสิ่งเคารพทางศาสนา เช่น พระธาตุ รอยพระพุทธบาท หอไตร ศาลาการเปรียญ อุโบสถ หอระฆัง กุฏิ มณฑป เป็นต้น (Charuwan Chareonla, 1981) การผูกโยงลักษณะร่วมในวัตถุทางศาสนา หมายถึง การจัดการท่องเที่ยวที่เน้นย้ำ ในเรื่องของการท่องเที่ยวและการจัดการท่องเที่ยว เช่น การท่องเที่ยวกลุ่มเจดีย์ ในประเทศไทย การท่องเที่ยวในกลุ่มเฉพาะทาง ทั้งในเชิงประวัติศาสตร์ ศิลปะ วัฒนธรรม และประเพณีที่เป็นหมู่กลุ่มสนับสนุนการท่องเที่ยวในรูปแบบต่างๆ ที่กล่าวมาโดยมีฐานจากความเชื่อทางพระพุทธศาสนา เป็นต้น

ดังนั้นรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวทุกกรณีที่กล่าวมาล้วนเกี่ยวข้องกับการใช้ศาสนาสถาน ศาสนวัตถุ ที่เกี่ยวเนื่องกับศาสนาเป็นส่วนสนับสนุนหลักในด้านการท่องเที่ยว ซึ่งมีประโยชน์ในเรื่องการจัดการท่องเที่ยวโดยตรง รวมไปถึงเป็นเงื่อนไข ทำให้เกิดกลไกและการขับเคลื่อนในเชิงระบบต่อไป

ผลกระทบจากการท่องเที่ยวต่อวัด พระศาสนา สังคม และชุมชน

จากรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน วัดและพระศาสนาได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของการจัดการท่องเที่ยว ดังปรากฏข้อมูลในงานวิจัยของพระมหาสุริยา มะสันเทียะ (2558) ที่ว่า “...วัดจะอยู่ได้ตลอดไป ต้องอาศัยแรงศรัทธาจากนักท่องเที่ยวที่บริจาคปัจจัย ทำนุบำรุงพระศาสนา พระสงฆ์เองก็มีหน้าที่เพียงดูแลรักษาเท่านั้น ส่วนนักท่องเที่ยวเองต้องเห็นความสำคัญ สำหรับหรับการท่องเที่ยวประเภทวัด เพราะวัดนั้นเป็นแหล่งรวมอารยสถาปัตย์และของมีมูลค่าอย่างอื่นๆ ช่วยกันอนุรักษ์และหวงแหนร่วมกัน...” ที่มีคุณค่าในฐานะเป็นโบราณสถานโบราณวัตถุที่มาพร้อมกับประวัติศาสตร์ชุมชน สังคม เช่น แหล่งโบราณสถาน โบราณวัตถุที่อยู่ในวัด

หน่วยงานที่ดูแล ร่วมกับวัด ร่วมกับหน่วยงานการท่องเที่ยวได้เข้าไปจัดการ ส่งเสริมหรือกระตุ้น ซึ่งมีอยู่ในทุกพื้นที่สำคัญ เช่น อุทยาประวัติศาสตร์และวัดสาขาที่เกี่ยวเนื่องกับประวัติศาสตร์สุโขทัย และถูกกำหนดให้เป็นโบราณสถาน อุทยานประวัติศาสตร์จังหวัดพระนครศรีอยุธยา หรือประวัติศาสตร์ที่เนื่องด้วยยุคสมัย เช่น กรุงธนบุรี หรือกรุงรัตนโกสินทร์ (พระมหาบุญพิเชษฐ์ จันทร์เมือง, 2553) รวมไปถึงทางภาคอื่นๆ ที่เนื่องด้วยประวัติศาสตร์ เช่น พระบรมธาตุพระนคร จังหวัดนครศรีธรรมราช องค์พระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม รอยพระพุทธบาท วัดพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี เป็นต้น การท่องเที่ยวโดยเฉพาะวัดและพระศาสนา ก่อให้เกิดการขับเคลื่อนชุมชนและสังคมไปข้างหน้า โดยภาพรวม ทั้งเป็นไปในทิศทางเดียวกัน

ภัชรบถ ฤทธิ์เต็ม (2556) ได้ทำการศึกษาและสะท้อนผลกระทบจากการท่องเที่ยวไว้คือ “...การท่องเที่ยวก็ก่อให้เกิดผลกระทบมากมายตามมา เช่น ปัญหาความเสื่อมโทรมของวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว ปัญหาด้านสาธารณูปโภคและสวัสดิภาพของนักท่องเที่ยว ปัญหาการรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม ปัญหาด้านการจัดการท่องเที่ยว และปัญหาการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการโดยท้องถิ่น ดังเช่นในงานศึกษาของชัยวุฒิ ตั้งสมชัย (2554) พบว่า สภาพปัญหาการท่องเที่ยวในจังหวัดเชียงใหม่ สามารถแยกได้เป็น 5 ประเด็นหลัก ได้แก่ ปัญหาด้านอุปทานการท่องท่องเที่ยว ปัญหาการพัฒนาสถานที่และสินค้าของการท่องเที่ยว ปัญหาด้านบุคลากรการท่องเที่ยว ปัญหาสิ่งแวดล้อมและสิ่งอำนวยความสะดวกพื้นฐาน ปัญหาด้านนโยบายการท่องเที่ยวที่ขาดความต่อเนื่อง และในงานศึกษาของ มิ่งสรรพ์ ขาวสอาด และคณะ (2548) พบว่าการจัดการท่องเที่ยวที่คาบเกี่ยวกันหลายหน่วยงาน เช่น วัดพระธาตุดอยสุเทพ การขาดความร่วมมือระหว่างหน่วยงานจึงก่อให้เกิดปัญหาในการการจัดการและบำรุงรักษาแหล่งท่องเที่ยวอย่างไม่มีประสิทธิภาพ ดังนั้นการพัฒนาอุตสาหกรรมท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง โดยให้มีการหารือระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย จะเป็นกระบวนการพัฒนาที่จำเป็นในการสร้างพื้นฐานของอุตสาหกรรมให้มีความเข้มแข็งและเกิดประโยชน์ต่อสังคมอย่างยั่งยืนตลอดไป

ภัชรบถ ฤทธิ์เต็ม (2556) การที่นักท่องเที่ยวเดินทางมาเยือนเชียงใหม่เป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะในบางฤดูกาลดังกล่าวข้างต้น กอปรกับนโยบายของภาครัฐที่มุ่งเน้นให้จำนวนนักท่องเที่ยวเพิ่มขึ้น ด้วยการใช้ทรัพยากรในแหล่งท่องเที่ยวเป็นจุดขาย โดยไม่คำนึงถึงความพร้อมและขีดความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยวทั้งทางกายและทางสังคมในแหล่งท่องเที่ยว ทำให้เกิดปัญหาความเสื่อมโทรมของแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งมีถึง 13 แห่งในจังหวัดเชียงใหม่ เช่น วัดพระธาตุดอยสุเทพราชวรมหาวิหาร อุทยานแห่งชาติสุเทพ-ปุย ถ้ำเชียงดาว และวัดเจดีย์หลวง เป็นต้น ซึ่งส่งผลกระทบทำให้เกิดปัญหาด้านการท่องเที่ยว 5 ประเด็นหลัก คือ ปัญหาด้านอุปทาน (Supply) การท่องเที่ยว ปัญหาการพัฒนาสถานที่และสินค้าของการท่องเที่ยว ปัญหาด้านบุคลากรการท่องเที่ยว ปัญหาสภาพแวดล้อม และปัญหาด้านนโยบายการท่องเที่ยว

จากรายงานการวิจัยสะท้อนคิดให้เห็นว่าผลกระทบต่อศาสนาสถานและสิ่งท่องเที่ยวเกิดขึ้นอย่างแน่นอน และมีผลกระทบอย่างไม่ต้องสงสัย แต่สิ่งที่เกิดขึ้นได้สะท้อนให้เห็นว่า การจะจัดการท่องเที่ยวหรือเข้าไปเสริมสร้างประสิทธิภาพสถานที่เหล่านั้น สร้างมูลค่าเพิ่ม หรือเข้าไป

ส่งเสริมให้เกิดการท่องเที่ยวที่สะท้อนถึงรายได้ การหลั่งไหลเข้าไปของคน และอื่นๆ ที่เกี่ยวเนื่องได้สะท้อนให้เห็นว่าในกลไกของการท่องเที่ยวสิ่งที่ต้องคำนึงและระลึกถึงอยู่เสมอก็คือการจัดการท่องเที่ยวต้องเป็นไปเพื่อประโยชน์ของส่วนรวมและคนส่วนใหญ่

แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างมูลค่าเพิ่มในแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาๆ หรือแหล่งท่องเที่ยวอื่นๆ ถ้าไม่ได้มีการจัดเตรียมอย่างเป็นระบบ สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงในเรื่องการท่องเที่ยวระบบนิเวศ อย่างยั่งยืน ผลที่ตามมาจะกลายเป็นความเสื่อมโทรม มีความเสียหายด้วยจำนวนขยะมลพิษ และความเสื่อมทรุดของอาคารที่มากเกินจำนวนคน รวมไปถึงปัญหาอื่นๆ ที่เกี่ยวเนื่องจากจำนวนคนที่มากเกินกว่าสถานที่เที่ยวจะรับได้ ดังปรากฏข้อเห็นต่างในงานวิจัยของ มัชฌิมา อุดมศิลป์ (2556) "...ชุมชนเป็นศูนย์กลางของการเริ่มต้น ที่มีทุนเป็นของตนเอง แล้วนำมาสร้างมูลค่าเพิ่ม ทำให้เกิดการสร้างงานและอาชีพ หากชุมชนเกิดการจัดการอย่างรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ไม่มีแนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนที่ดีเหมาะสมกับชุมชน แหล่งท่องเที่ยวอาจเกิดความเสียหายเสื่อมโทรมตามมาเป็นลำดับได้เช่นกัน..."

ดังนั้นการท่องเที่ยวจึงควรเน้นการเข้าไปมีส่วนร่วมของคณะสงฆ์ วัด ชาวพุทธ ชุมชนร่วมกับภาครัฐและเอกชน ในอันที่จะส่งเสริมให้เกิดการขับเคลื่อนต่อกลไกของการจัดการและการวางแผนอย่างเป็นระบบ ที่จะต้องได้ทั้งประโยชน์ ประยุกต์ และรักษาเจตนารมณ์ดั้งเดิมไว้ กล่าวคือการท่องเที่ยวจะต้องเน้นย้ำให้เห็นความสำคัญจากประโยชน์ของการคงอยู่ของพระพุทธศาสนาและแนวทางที่เหมาะสม ซึ่งจะได้ทำการศึกษาและลงรายละเอียดต่อไป

แนวคิดการจัดการท่องเที่ยวตามแนวพระพุทธศาสนา

ในการจัดการท่องเที่ยวที่พยายามเข้าไปออกแบบการจัดการทรัพยากร กิจกรรม หรือวิถีธรรมเนียมบางประการที่มีอยู่ในพระพุทธศาสนาอยู่แล้ว เช่น วัด ศาสนาสถาน ศาสนาวัตถุ คณาจารย์ รูปแบบปฏิบัติ หรือธรรมเนียมปฏิบัติที่เนื่องด้วยศาสนา เช่น การจัดการท่องเที่ยววัดสำคัญๆ ทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย รูปแบบวิถีทางศาสนา เช่น การแห่เทียนอุบลราชธานี การตักบาตรดอกไม้ การตักบาตรเทโวโรหณะ การแข่งเรือในช่วงเทศกาลพิธีสารท การทำบุญกินเจ การทำบุญกฐิน ผ้าป่า การบวชนาค ซึ่งเนื่องด้วยกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา ซึ่งสามารถนำแนวคิดทางพระพุทธศาสนาที่เป็นหลักการ มานำเสนอเพื่อเป็นแนวทางว่าจะจัดการท่องเที่ยวร่วมกับศาสนา หรือหน่วยงานศาสนาต้องยึดหลักการ แนวคิดและวิธีปฏิบัติให้ถูกต้องโดยมองเรื่องประโยชน์ของศาสนา ซึ่งสามารถจำแนกเป็นแนวคิดทางพระพุทธศาสนาที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้แนวทางที่เหมาะสมสำหรับการจัดการท่องเที่ยวเชิง(พุทธ)ศาสนา ได้คือ

1) การท่องเที่ยวต้องมุ่งไปสู่ความรู้และการจัดการความรู้ในความหมายนี้พระพุทธศาสนาควรมุ่งเป้าไปที่การจัดการความรู้ดังชื่อ “พุทธะ” ที่แปลว่า รู้ ตื่น เบิกบาน ดังนั้นการแสวงหาความรู้เป็นเจตจำนงของพระพุทธศาสนาในการจัดการศึกษา ดังพุทธพจน์ที่พระองค์ตรัสตอบกับพระอานนท์ที่ว่า “โย โว อานันทะ มะยา ธัมโม จะ วินะโยจะ เทสิโต ปัญญัตโต” แปลว่า “ อานนท์ ธรรมก็ดี วินัยก็ดี ที่เราแสดงแล้วบัญญัติแล้ว แก่พวกเธอทั้งหลาย โส โว มะมัจจะ

เยนะ สัตถา ธรรมวินัยนั้นจักเป็นศาสดาของพวกเธอทั้งหลายโดยกาลล่วงไปแห่งเรา" (ที.มหา (ไทย) 10/178/141) แนวคิดอธิบายได้ว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาของความรู้ (พุทธะ) ความจริง (สัจจะ) เป็นความจริงแท้เชิงประจักษ์ (ตัตถะ) เป็นที่ชอบใจหรือถูกใจ (ปิโย) ประกอบด้วยประโยชน์เพื่อคนส่วนใหญ่ (อัตถะ) ดังนั้นอาจสรุปได้สั้นๆ ว่า แนวคิดทางพระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับความรู้ในการท่องเที่ยว หรือการจัดการท่องเที่ยวจะต้องพยายามเข้าไปแสวงหาความรู้ ที่เป็นความจริงในเรื่องนั้น ตามประวัติความเป็นมาที่ถูกต้อง รวมทั้งเมื่อเข้าไปในศาสนสถานนั้น ต้องปฏิบัติตนให้ถูกต้องตามหลักความเชื่อ วิถีคิด วิธีปฏิบัติของชุมชนนั้นต่อการจัดการท่องเที่ยว นอกจากนี้ยังจะเชื่อมไปถึงการจัดการท่องเที่ยว ซึ่งต้องเป็นไปเพื่อประโยชน์ส่วนรวมเป็นสำคัญ หรือพยายามให้มุ่งไปอย่างนั้น ก็ย่อมจะเป็นประโยชน์ต่อการรักษาความรู้ที่ถูกต้องเป็นประโยชน์ต่อการรักษาและสืบทอดในสิ่งที่ถูกต้องด้วยเช่นกัน

ในงานของพระมหาสุทิตย์ อาภากโร (อบอุ่น),เรื่อง "รูปแบบและเครือข่ายการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในประเทศไทย" ผลการศึกษาข้อมูลพื้นฐานและความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างนักท่องเที่ยวเกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวของวัดและผลการเรียนรู้ด้านการพัฒนาจิตใจและปัญญา พบว่า นักท่องเที่ยวไทยและเทศมีความสนใจเรียนรู้และปฏิบัติตามหลักการทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะการเจริญจิตภาวนาและการเจริญปัญญา กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ระบุว่าทางวัดได้จัดให้มีข้อมูลข่าวสาร สถานที่ การแนะนำความรู้ทางพระพุทธศาสนาที่เหมาะสมมีรูปแบบการฝึกอบรมด้านจิตใจที่ดี ซึ่งจะเป็นสิ่งที่นักท่องเที่ยวได้รับจากการปฏิบัติ คือ การเห็นคุณค่าของการเกิดเป็นมนุษย์ การเห็นคุณค่าของการพัฒนาจิตใจและปัญญา การเห็นคุณค่าของพระรัตนตรัย การเห็นคุณค่าของการรักษาศีล การเห็นคุณค่าของวัฒนธรรมประเพณีชาวพุทธ และสามารถนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปประยุกต์ในการดำเนินชีวิตประจำวันได้

2) การท่องเที่ยวต้องมุ่งไปสู่หลักการที่ถูกต้อง พุทธพจน์ที่ว่า "ธรรมและวินัยจะเป็นศาสดาแทนเรา" ย่อมยืนยันแนวคิดในเรื่อง การแสดงบทบาทของการจัดการท่องเที่ยวที่จะต้องเข้าไปส่งเสริมหลักการที่ถูกต้อง หมายถึงหลักการที่ถูกต้อง และแนวคิดที่ถูกต้องอย่างสำคัญเพื่อประโยชน์ของการอยู่ร่วมกันระหว่างความจริงที่เกิดขึ้นในสังคมและชุมชน

หลักการที่ถูกต้องการจัดการท่องเที่ยวกลายเป็นเข้าไปส่งเสริมความเชื่อที่ผิดพลาด ส่งเสริมการกระทำที่ผิดต่อหลักศีลธรรมอันดี หลักความเชื่อในเชิงสังคม เช่น การส่งเสริมการท่องเที่ยวในแบบใช้เพศ และกิจกรรมทางเพศเป็นเครื่องกำหนด การส่งเสริมการท่องเที่ยวที่เน้นยาเสพติด หรือการใช้ยาเสพติดเป็นจุดขายที่ผิดทั้งกฎหมาย และเกณฑ์ทางศีลธรรม เป็นต้น สอดคล้องกับแนวคิดของภัชรบถ ฤทธิ์เต็ม (2556) ในงานวิจัยเรื่อง "รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรมในวัด" ที่นอกเหนือจากการจัดการท่องเที่ยวแล้วสิ่งที่สำคัญคือ การท่องเที่ยวโดยเฉพาะในวัดต้องเข้าไปสู่การส่งเสริมเงื่อนไขทางสังคมในส่วนของ "การพัฒนาจริยธรรมที่มาพร้อมกับการท่องเที่ยวและผู้มาท่องเที่ยว" ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทั้งการท่องเที่ยวและการพัฒนาจริยธรรมทางสังคมที่ไปพร้อมกับการท่องเที่ยวโดยมีวัดหรือศาสนาเป็นเครื่องอำนวยการเพื่อไปสู่หลักการและเจตนารมณ์ทางศาสนาที่ถูกต้อง

3) การท่องเที่ยวต้องมุ่งไปสู่ประโยชน์ต่อส่วนรวม แนวคิด หรือพุทธพจน์ที่ว่า "ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงจาริกไปเพื่อประโยชน์แก่มหาชนหมู่มาก เพื่อความสุขแก่ชนเป็นอันมาก เพื่ออนุเคราะห์สัตว์โลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เทพยดาและมนุษย์ทั้งหลาย..." ในความหมายนี้เอามาประยุกต์ได้ว่า การท่องเที่ยว หรือการจัดการท่องเที่ยว นอกเหนือจากการได้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์แล้ว สิ่งที่สำคัญอีกประการหนึ่ง ก็คือการจัดการท่องเที่ยวที่ต้องส่งเสริมประโยชน์ต่อส่วนรวมเป็นสำคัญ กล่าวคือการจัดการท่องเที่ยวต้องส่งเสริมประโยชน์แก่ท้องถิ่นหรือสถานที่จัดหรือมีส่วนจัดการท่องเที่ยวนั้นด้วย เช่น วัด ชุมชน ควรเข้าไปมีส่วนต่อการออกแบบช่วยกันระดมความคิด และรักษารากฐานเดิมของชุมชน ศาสนา ความเชื่อ และการกระจายผลประโยชน์อันเกิดจากการท่องเที่ยวที่เป็นธรรมเป็นประโยชน์แก่ส่วนรวมอย่างแท้จริง

4) การท่องเที่ยวต้องมุ่งไปสู่คุณภาพชีวิตที่มั่นคงยั่งยืน หมายถึง การจัดการท่องเที่ยวต้องมุ่งไปสู่คุณภาพชีวิต ของคนหรือสถานที่นั้นๆ ดังปรากฏในหลายกรณีที่การดำเนินชีวิตของคนในสถานที่ท่องเที่ยวนั้นเปลี่ยนไป ทั้งวิถีชีวิต การดำเนินชีวิต รูปแบบกิจกรรม ที่ต้องดำเนินไปเพื่อการท่องเที่ยว เช่น มีข้อมูลว่า “ปาย” สถานที่ท่องเที่ยวยอดนิยมของจังหวัดแม่ฮ่องสอน เปลี่ยนไปเป็นต้น แนวคิดทางพระพุทธศาสนามีหลักการที่ว่า "นัตถิ สันติ ปะรัง สุขัง" สุขอื่นยิ่งกว่าความสงบไม่มี หมายถึงพระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับ คุณภาพชีวิต คุณภาพจิต กล่าวคือการจัดการท่องเที่ยวโดยเฉพาะวัดและพระศาสนานั้น วัดควรเป็นที่สงบ ร่มรื่น และก่อให้เกิดคุณภาพจิตในทางสร้างสรรค์ ไม่ใช่การท่องเที่ยวในแบบอึกทึก หรือทำลายคุณค่าความเป็นวัดไป ขัดกับเจตนารมณ์ของวัด และอุดมคติทางศาสนา ดังนั้นการออกแบบหรือดำเนินการท่องเที่ยว จะต้องคำนึงถึง หรือให้ความสำคัญด้วยเช่นกัน ดังกรณีหลายวัดถูกรบกวนด้วยการจุดประทัด กรณีไหว้เจ้าในเทศกาลต่างๆ หรือถวายประทัดตามความเชื่อ การถวายวัตถุสิ่งของที่เกินความจำเป็นจนกลายเป็นภาระ เช่น ไข่ ว่าว บุหรี่ ส่งผลต่อการการจัดการขยะ การจัดการสิ่งแวดล้อม ภายในวัดได้รับผลกระทบจนกลายเป็นปัญหาต่อวัด ชุมชน ที่อยู่อาศัยคุณภาพชีวิตขั้นพื้นฐานเปลี่ยนไป ดังนั้นเมื่อจะเข้าไปจัดการการท่องเที่ยว สิ่งที่ต้องสร้างหรือสนับสนุน คือต้องเข้าไปสนับสนุนคุณภาพชีวิตของผู้ปฏิบัติหรือชาวพุทธ หรือคนที่อยู่ในพื้นนั้นๆ อย่างเหมาะสม

ผลการศึกษารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวในวัด จึงสรุปได้ว่า ควรมีการจัดทำผังการใช้สอยพื้นที่ของวัด การจัดทำแผนพัฒนาวัดทั้งในระยะสั้นและระยะยาว และการจัดทำแผนพัฒนาฟื้นฟูโบราณสถานหรือวัดร้าง การจัดการระบบสื่อความหมาย ได้แก่ การจัดทำข้อมูลและฐานข้อมูลของวัดในระบบสารสนเทศ และการประชาสัมพันธ์กิจกรรมของวัดในวันสำคัญหรือเทศกาลสำคัญ และการจัดการบุคลากรการท่องเที่ยว ได้แก่ การพัฒนาบุคลากรของวัดในด้านการท่องเที่ยว และการพัฒนาจริยธรรมการท่องเที่ยวในวัด ดังเช่นในงานศึกษาของ รสิกา อังกูร และคณะ (2547,น.10) ซึ่งเสนอว่า ในการจัดการแหล่งเรียนรู้ คือ การจัดการด้านข้อมูล บุคลากร ทักษะและเทคนิควิธีในการถ่ายทอด การดูแลรักษาองค์ความรู้ที่จารึกอยู่ตามโบราณสถาน และด้านสถานที่ โดยเฉพาะพระสงฆ์ที่ดูแลรับผิดชอบต้องมีความรู้ความเข้าใจเรื่องอนุรักษ์พุทธศิลป์ตรงกับ

นักวิชาการศิลปะ และนักวิชาการศิลปะมีความเห็นว่า วัดต้องใช้พุทธศิลป์ให้เกิดคุณค่าทางธรรมปฏิบัติแก่ผู้มาเที่ยวชมให้มากที่สุด

บทสรุป

ดังนั้นแนวคิดการจัดการทรัพยากรท่องเที่ยว (วัด) ในพระพุทธศาสนา จึงควรรู้ทั้งในส่วนของทฤษฎีการจัดการท่องเที่ยวและหลักการ และวิถีปฏิบัติในทางศาสนา “รู้หลัก-ปฏิบัติได้-กระทำถูก” เพื่อให้เข้าจึงเจตนารมณ์ของแต่ละสถานที่ท่องเที่ยวว่ามีรูปแบบวิถีธรรมเนียม ประเพณีปฏิบัติอย่างไร ซึ่งผู้ท่องเที่ยวก็ได้ความรู้ ได้ความสะดวกสบายใจจากการท่องเที่ยวรวมไปถึงได้ความสบายใจ ในส่วนของวัด ศาสนสถานสิ่งที่ท่องเที่ยวก็ได้รับการปฏิบัติที่ถูกต้อง ชุมชนสังคมประเทศชาติได้ประโยชน์จากการหมุนเวียนของเงินตรา รวมไปถึงคุณภาพชีวิตของชุมชนสังคมประเทศชาติผ่านการจัดการและการออกแบบผ่านระบบที่มีที่ได้ประโยชน์ทั้งส่วนตน (อัตตประโยชน์) ส่วนชุมชนและสังคม (หิตประโยชน์) และที่สำคัญเป็นประโยชน์แก่สังคมส่วนรวมอย่างแท้จริง (ปรหิตประโยชน์) เป็นการจัดการท่องเที่ยวที่เสริมมูลค่าในทางเศรษฐกิจของประเทศลดปัญหามลภาวะอันเกิดจากการท่องเที่ยว และประโยชน์ในส่วนคุณค่าทั้งหลักปฏิบัติ หลักคำสอนและการเข้าถึงเจตนารมณ์ทางพระพุทธศาสนาด้วย ทั้งถือเป็นการยึดหลักปฏิบัติที่สอดคล้องกับแนวคิดทางพระพุทธศาสนาด้วย

บรรณานุกรม

กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. 2558. **ยุทธศาสตร์การท่องเที่ยว พ.ศ.2558-2560.** กรุงเทพฯ : กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา.

จุฑาภรณ์ หินซุย สถาพร มงคลศรีสวัสดิ์. 2557. **แนวทางส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธกรณีศึกษาวัดประชาคมวนาราม อำเภอศรีสมเด็จ จังหวัดร้อยเอ็ด.** วารสารวิชาการการท่องเที่ยวไทยนานาชาติ, 10 .1, 20-58.

นนทิภัค เพียรโรจน์,สิริภัทร์ โชติช่วง,ณัฐมน ราชรักษ์. 2558. **การเชื่อมโยงเส้นทางและการส่งเสริมการตลาดโปรแกรมการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมกลุ่ม 4 จังหวัดในภาคใต้ของไทย.** วารสารวิทยาการจัดการ, 32 .2. 89-115.

นัฐพร เกิดกลาง,ชมพูนุท โกสลากร เพิ่มพูนวิวัฒน์,พิศมัย จารุจิตติพันธ์. 2553. **พฤติกรรมการท่องเที่ยวในกรุงเทพมหานครของผู้เยี่ยมเยือนชาวไทย.**วารสารพฤติกรรมศาสตร์เพื่อการพัฒนา, 2.1. 78-88.

พระมหาบุญพิเชษฐ์ จันทร์เมือง. 2553. **การจัดการท่องเที่ยวในพระอารามหลวงชั้นเอก ในเกาะรัตนโกสินทร์ .วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต.** กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ,

พระครูเจติยภูมิพิทักษ์. 2555. **อิทธิพลความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับพระธาตุขามแก่นที่มีต่อชาวจังหวัดขอนแก่น .**(วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต,สาขาพระพุทธศาสนา. พระนครศรีอยุธยา : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,

พระครูสารกิจประยุต .2556. **ศึกษาคุณค่าศรัทธาที่ปรากฏในพิธีกรรมการบูชาพระธาตุนาดูนของชาวพุทธอำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม** .วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. พระนครศรีอยุธยา : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาสุทิตย์ อาภากโร และคณะ. 2553. **รูปแบบและเครือข่ายการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในประเทศไทย.** รายงานการวิจัย. กรุงเทพฯ :สำนักกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

พระมหาสุทิตย์ อาภากโร และสายชล ปัญญชิต. 2556. **รูปแบบของเครือข่ายการสร้างการเรียนรู้ทางสังคมในการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา** .รายงานการวิจัย.พระนครศรีอยุธยา : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,

พระมหาสุริยา มะสันเทียะ. 2558. **กลยุทธ์การเพิ่มคุณค่าการตลาดสำหรับการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาของพระอารามหลวงในเกาะรัตนโกสินทร์.** ดุษฎีนิพนธ์บริหารธุรกิจดุษฎีบัณฑิต. สาขาการตลาด. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยสยาม.

เพ็ญประภา เพชรบูรณิน,ศศิธร ป้องเรือ. 2557. **การบริหารการจัดการสิ่งแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ จังหวัดนครพนม ตามแนวทางการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์.** วารสารวิชาการการท่องเที่ยวนานาชาติ. 10 .2. 74-86.

ภัชรบถ ฤทธิ์เต็ม. 2556. **รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรมในวัด.** วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. พระนครศรีอยุธยา : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มัชฌิมา อุดมศิลป์. ตุลาคม-ธันวาคม 2556. **แนวทาการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนคลองโคนจังหวัดสมุทรสงคราม.** วารสารวิทยาบริการ, 24 .4. 135-149.

รณกร เจริญศรี. 2557. **การจัดการท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม.** วารสารวิชาการ มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปะ. 7 .3. 728-739.

รสิกา อังกูร และคณะ. 2547. **การพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น** .รายงานการวิจัย. กรุงเทพ ฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

วงศ์ธีรา สุวรรณิน และคณะ. 2557. **การศึกษาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของวัดในจังหวัดปทุมธานี.** วารสารบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์,8 .3.64-82.

วิวัฒน์ชัย บุญยภักดิ์. 2531. **สรุปปัญหาและการป้องกันแก้ไขผลกระทบของการท่องเที่ยวต่อสิ่งแวดล้อม.** กรุงเทพมหานคร.สำนักงานปลัดกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. 2559 **แนวโน้มสถานการณ์ท่องเที่ยวไตรมาสที่ 2 ปี 2559 และตลอดปี 2559.** รายงานภาวะเศรษฐกิจการท่องเที่ยว, 1 .3 : 20-22.

อาทิตย์ แซ่ย่าง และจักรี เตจ๊ะวารี. 2553. **พฤติกรรมและความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวชาวไทยต่อการเดินทางท่องเที่ยวในพื้นที่อุทยานแห่งชาติดอยสุเทพ-ปุย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่.** รายงานการค้นคว้าการวิจัย. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

Charuwan Chareonla. 1981. **Buddhist Arts of Thailand. Tullera NSW Australia: Buddha Dharma Education Association Inc.** From. http://www.buddhanet.net/pdf_file/budartthai2.pdf

Vimalin Virojtrairatt, 2010. **Community Pre-Empowering for Tourism: Sustainable Tourism Management Guideline Amphoe Mae Chaem. Chiang Mai. Thailand.** Thesis on Master of Arts Degree. Program of Architectural Heritage Management and Tourism. Silpakorn University. Bangkok